

Wprowadzenie

Wiek dziewiętnasty, postrzegany przez historyków literatury i sztuki jako konglomerat bardzo zróżnicowanych prądów, idei i form, stanowił również w dużym stopniu spójną kulturową całość, noszącą znamiona jedności myśli i ciągłości procesów, choć oczywiście niepozbawioną wewnętrznych napięć i polemik. Ideą powstania niniejszej książki była właśnie próba spojrzenia na całe dziewiętnaste stulecie jako na mocno zróżnicowaną, ale jednak spójną formację, rozpiętą na osi czasu między schyłkiem wieku osiemnastego a początkiem wieku dwudziestego, formację u swego progu naznaczoną intensyfikacją i kodyfikacją refleksji estetycznej i historyczno-literackiej, z upływem czasu pomnożeniem opozycji światopoglądowych oraz polaryzacją filozoficznych i estetycznych stanowisk, lecz wciąż cechującą się wspólnotą zainteresowań tworzących ją artystów¹.

¹ Problematyka scalania wieku dziewiętnastego jako formacji o cechach ciągłości i spójności oraz pojęcie kulturowego modelu „dziewiętnastowieczności” ma w polskim literaturoznawstwie ugruntowaną już tradycję badawczą, zob. na przykład: A. Witkowska, *Wielkie stulecie Polaków*, Warszawa 1987; A. Kowalczykova, *Wiek XIX: przełomy, cezury, płynność*, w: *Wiedza o literaturze i edukacja. Księga referatów Zjazdu Polonistów Warszawa 1995*, red. T. Michałowska, Z. Goliński, Z. Jarosiński, Warszawa 1996; J. Maciejewski, *Miejsce pozytywizmu polskiego w XIX-wiecznej formacji kulturowej*, w: *Pozytywizm. Język epoki*, red. G. Borkowska, J. Maciejewski, Warszawa 2001; B. Dopart, *Nasz literacki wiek XIX i „izmy”*, w: *Na początku wieku. Rozważania*

W polu naszej uwagi, skoncentrowanej na dążeniu do ukazania „całości” kulturowej dziewiętnastego stulecia w jak najpełniejszym repertuarze aspektów, znalazły się kwestie powiązane z tradycją (rozumianą jako zespół zjawisk kulturowych, które stały się w wieku dziewiętnastym źródłem inspiracji twórczej oraz okazały się istotnym elementem ówczesnych artystycznych i intelektualnych doświadczeń), z pamięcią (traktowaną jako siła stwórcza, w myśl wskrzeszonej w wieku dziewiętnastym idei św. Augustyna) oraz z estetyką form (postrzeganą przede wszystkim jako odzwierciedlenie poszukiwań światopoglądowych). Punktem wspólnym wskazanych tu obszarów, jak pokazujemy to w zaprezentowanych w książce studiach i szkicach, stanowiącym wyraźny znak ciągłości ówczesnych procesów historycznoliterackich, filozoficznych i estetycznych, była – oczywiście obok innych ważkich dla tego okresu kategorii i pojęć – szeroko rozumiana antropologia.

Też tę odzwierciedla tytuł niniejszej publikacji – *Oblicza wieku dziewiętnastego*, który swoje znaczenie objawia na trzech przynajmniej płaszczyznach semantycznych. Tytułowe „oblicza wieku dziewiętnastego” to w naszej książce szkice do portretów artystów tego stulecia – pisarzy, poetów, kompozytorów, malarzy, filozofów i krytyków, zarówno tych najsłynniejszych, w swoich dziedzinach wybitnych, opiniotwórczych i wpływowych (Friedrich Schiller, George Gordon Byron, Giuseppe Verdi, Richard Wagner, Fryderyk Chopin, Eugène Delacroix), jak i nienależących do panteonu artystów uznanych w historii sztuki za pierwszorzędnych, lecz których dorobek stanowi w rekonstruowanej tu wizji „całości” dziewiętnastego stulecia nie mniej istotne ogniwo (Zofia Węgierska, Stefan Witwicki, Dominik Magnuszewski, Antoni Edward Odyniec). „Oblicza wieku dziewiętnastego” to zarazem zarysy portretów „człowieka”, fascynującego dla wskazanych tu artystów – postrze-

o tradycji, red. Z. Trojanowiczowa, K. Trybuś, Poznań 2002; J. Bachórz, *O potrzebie scalania wieku XIX*, „Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, R. I (XLIII) 2008; T. Sobieraj, *Kulturowy model dziewiętnastowieczności*, „Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, R. I (XLIII) 2008.

ganego i opisywanego jako reprezentant współczesności, ale i eksplorator wieków przeszłych, jako istota nierozzerwalnie związana ze sztuką (będącą w ówczesnym pojęciu zarówno wytworem ludzkich sił twórczych, jak i emanacją istnienia bytów nadprzyrodzonych) oraz jako jestestwo poszukujące pełni egzystencji między materią a uczuciem i myślą. I wreszcie: „oblicza wieku dziewiętnastego” to pokaźny i ogromnie zróżnicowany zespół form, w których owe szkice, zarysy i portrety – samych artystów i wykreowanego w ich dziełach człowieka – objawiają swoją złożoność i nieoczywistość znaczeń.

Wyłania się z tego obrazu zakorzeniona w filozofii Hegla myśl o wzajemnym powiązaniu ogólności ze szczegółowością. Parafrazując uwagi niemieckiego filozofa na temat ludzkiej indywidualności można by rzec, iż wiek dziewiętnasty, mimo różnorodności wizji, złożoności dążeń i wielości cech charakterystycznych, zachował – skupioną właśnie w ramach antropocentrycznego modelu postrzegania świata – „zwartą podmiotowość”². I choć dziewiętnastowieczny antropocentryzm wypływał z wielu odmiennych założeń i celów, które stawiali przed sobą artyści – na przykład chęci uzasadnienia słuszności i znaczenia własnej sztuki (Byron, Norwid, Wagner), poczucia pokoleniowej wspólnoty (Witwicki, Magnumszewski, Węgierska), konserwacji lub modyfikacji wzorców powziętych z tradycji (Schiller, Verdi, Chopin, Delacroix, Odyniec) – nieodmiennie odzwierciedlał podstawowy fundament ówczesnej filozofii: pełne wnikliwej uwagi skupienie na człowieku jako autonomicznej jednostce wpisanej w rytm istnienia powszechnej egzystencji, ujmowanej w kategoriach historycznych, społecznych i metafizycznych. I jeśli pozostawioną nam przez wiek dziewiętnasty artystyczną spuściznę można traktować w niektórych płaszczyznach jako uniwersalną, niewątpliwie przyczynia się do tego w dużej mierze właśnie ówczesna dbałość o natężoną i nieschematyczną refleksję nad człowiekiem.

² Zob. G.W.F. Hegel, *Wykłady o estetyce*, przeł. J. Grabowski, A. Landman, objaśnienia A. Landman, t. 1, Warszawa 1964, s. 382.

*

Oblicza wieku dziewiętnastego zostały pomyślane jako całość, ale ponieważ poszczególne rozdziały książki były pisane przez nas odrębnie, na końcu każdego z nich, poprzez umieszczenie inicjałów, sygnujemy ich autorstwo.

Elżbieta Nowicka, Alina Borkowska-Rychlewska